

ELAZIĞ YÖRESİ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

Prof. Dr. Ahmet BURAN-Yrd. Doç. Dr. Nadir İLHAN,
Elazığ Yöresi Söz Varlığı, **TDK Yay., Ankara 2008, XXXIV+234 s.**

Ercan ALKAYA*

Ağız, "bir lehçe içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalara verilen addır". Her ülkenin yazı dili mutlaka bir bölgenin ağızına dayanır. Yazı dili durumuna gelen ağız, diğer ağızlardan çeşitli unsurlar alarak gelişir ve güçlenir. Yazı dilinin zengin bir ifade gücüne sahip olması, bağlı olduğu lehçenin diğer ağızlarının da iyice işlenerek ortaya konulmasıyla mümkündür.

---

*Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. el-mek:
ealkaya@firat.edu.tr

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili olarak bugüne kadar yapılan çalışmalar önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Yabancı araştırmacılar dönemi olarak adlandırılan 1940 yılına kadar kimi araştırmacılar tarafından Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili çeşitli metinler derlenmiş, bir yandan da bu metinler üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili en önemli çalışmalar ise, 1940 yılından sonra başlayan ve yerli araştırmacılar dönemi adı verilen dönemdir¹. Bu tarihten itibaren başta Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Tuncer Gülensoy, Saadettin Buluç, Ahmet Bican Ercilasun, Efrasiyab Gemalmaz, Selahattin Olcay, Mecdut Mansuroğlu, Leylâ Karahan, Ahmet Buran, Necati Demir vd. olmak üzere birçok Türk araştırmacı Türkiye Türkçesi ağızlarına ait pek çok önemli derleme, araştırma ve inceleme çalışması yapmışlardır. Bunların yanı sıra birçok üniversitede çeşitli il, ilçe ve köy ağızları; lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde araştırılarak çalışılmıştır. Sonuç olarak Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan çalışmalar önemli bir seviyeye ulaşmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde en çok çalışma yapılan ağızlardan birisi de Elazığ ve yöresi ağızlarıdır. Leylâ Karahan **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması** adlı eserinde, Anadolu ağızlarını Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana grupta toplar. Doğu Grubu Ağızları içerisinde Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları gösterilmektedir². Bu ağızları da alt gruplara ayıran Karahan, Elazığ ağızını Kemaliye, İliç (Erzincan) ve Tunceli ağızlarıyla birlikte Doğu Grubu Ağızlarının IV. alt grubuna dahil eder³. Karahan bu grubun İkinci Derecedeki Alt Gruplarında ise Elazığ ağızını; Elazığ Merkez, Harput, Ağın, Keban ve Baskil ağız bölgelerinden hareketle sınıflandırmış ve bunu yaparken de Ahmet Buran'ın **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları** (TDK Yay., Ankara 1997) adlı eserinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Ayrıca eserde Palu ve Karakoçan ağızı; Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik, Halfeti hariç) ağızlarıyla birlikte Doğu Grubu Ağızlarının I. Alt Grubuna dahil edilmiştir⁴.

¹Zeynep Korkmaz, "Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar C. II**, TDK Yay., Ankara 1995, s. 232.

²Leylâ Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara 1996, s. 1

³Leylâ Karahan, **age.**, s. 91-92.

⁴Leylâ Karahan, **age.**, s. 69.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Ahmet Buran'ın Şerife Oğraş ile birlikte hazırladığı “Elazığ İli Ağızları”, (Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultayı Yay., Elazığ 2003) adlı kitapta da Elazığ ağız beş ağız bölgesine ayrılarak, her ağız bölgesinin ayırıcı özellikleri ortaya konulmuştur. Buna göre 1. ağız bölgesi: Harput ve Elazığ merkezi ile merkez köylerinin büyük bir bölümüdür. 2. ağız bölgesi, Ağın merkez ve köyleri ile Baskil'in Kaleköy, Kumlutarla, Tabanbükü, Höyük; Keban ilçesinin Denizli, Bayındır ve Pınarlar (Nimri) köylerinden oluşur. 3. ağız bölgesi Keban ilçe merkezi ile köylerinin bir bölümünden ibarettir. 4. ağız bölgesi Baskil ilçesinin büyük bir bölümünü kapsar, ayrıca Keban ve Sivrice ilçelerine doğru hafif bir kayma gösterip doğu yönünde de Elazığ merkez ilçeye doğru yayılır. 5. ağız bölgesi ise Palu, Karakoçan ve Maden ilçeleri ile Sivrice ilçesinin bir bölümünü içine alır⁵.

Elazığ ağız üzerine yapılmış önemli çalışmalar bulunmaktadır. Çeşitli özel çalışmalar olmakla birlikte, Elazığ ağız üzerine yapılan çalışmaların büyük kısmı üniversitelerin Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde, özellikle de Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un 1979 yılında Fırat Üniversitesine gelişinden sonra ağız çalışmalarına önem verilmiş, Elazığ ile birlikte pek çok yöre ağız üzerine onlarca çalışma yaptırılmıştır. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'dan sonra öğrencisi Prof. Dr. Ahmet Buran tarafından ağız çalışmaları devam ettirilmiştir. Elazığ ve diğer yörelerin ağızları ile ilgili çalışmalar bugün de devam ettirilmektedir.

Elazığ yöresi ağızları üzerine yapılan son çalışma Prof. Dr. Ahmet Buran ile öğrencisi Yrd. Doç. Dr. Nadir İlhan'ın birlikte hazırladıkları ve 2008 yılı içinde TDK tarafından yayımlanan “Elazığ Yöresi Söz Varlığı” adlı çalışmadır. “Anadolu Ağızlarında İsim Hâl Ekleri” (TDK Yay., Ankara 1996) adlı çalışmasıyla Türkiye Türkçesi ağızlarına önemli bir katkıda bulunan Prof. Dr. Ahmet Buran'ın Elazığ yöresi ağızlarıyla ilgili şimdiye kadar yapmış olduğu önemli çalışmaları mevcuttur. Ahmet Buran, Elazığ ve yöresi ağızlarıyla ilgili olarak “Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları” (TDK Yay., Ankara 1997), “Elazığ Yöresi Ağzından Derlemeler 1” (TDK Yay., Ankara 1994; Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'la birlikte), “Elazığ İli Ağızları” (Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultayı Yay., Elazığ 2003; Şerife Oğraş'la birlikte) üç kitap yanında çeşitli makaleler yayımlamıştır⁶.

⁵ Ahmet Buran-Şerife Oğraş, **Elazığ İli Ağızları**, Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultayı Yay., Elazığ 2003, s. 15-22.

⁶ Ahmet Buran'ın Elazığ ve yöresiyle ilgili çalışmaları için bk. Ercan Alkaya, “Elazığ Ağız Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un Bu Çalışmalara

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Prof. Dr. Ahmet Buran ve Yrd. Doç. Dr. Nadir İlhan'ın hazırladığı “Elazığ Yöresi Söz Varlığı” adlı eser Giriş bölümü ve Sözlük kısmından oluşmaktadır. Kısa bir Ön Sözden (s. VII) sonra Sözlük Hakkında (s. IX-XX) başlığı altında eserin yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısımda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, bu çalışma Elazığ ve yöresi ağızlarının söz varlığını içermektedir. Sözlükte yer alan 4067 kelimenin bir bölümü mahallî kelime, bir bölümü ise mahallî söyleyişlerden oluşmaktadır.

Eser oluşturulurken önce Derleme Sözlüğü taranmış, Derleme Sözlüğü'nde Elazığ'a ait kelimeler El. kısaltmasıyla sayfa numaraları tespit edilerek sözlüğe konmuştur. Derleme Sözlüğü'nün dışında “Sözlükler”, Lisans ve lisans üstü tezler”, “Araştırma inceleme eserleri” ve “Edebî eserler” taranarak gerekli kelimeler sağlanmıştır. Ayrıca esere, yazılı kaynaklarda bulunmayan kelimeler de konulmuş ve bu kelimeler sözlü kaynaklardan derlenmiş, eser içinde (söz) kelimesiyle belirtilmiştir.

Eserin Giriş bölümünde eserde bulunan kelimeler (s. XI-XX) “Derleme Sözlüğünden Alınan Kelimeler”, “Derleme Sözlüğünde Olup Elazığ'dan Derlenmeyen Kelimeler”, “Derleme Sözlüğünde Bulunan Ancak Elazığ Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler” ve Derleme Sözlüğünden, Yazılı Metinlerden ve Sözlü Kaynaklardan Tespit Edilen Kelimeler” şeklinde sınıflandırılarak ilgili başlıklar altında sırasıyla verilmişlerdir. Giriş bölümünün son kısmında Sözlük hazırlanırken Sözlük için taranan eserler ve kısaltmaları verilmiş (s. XXI-XXII), devamında kitaplar, tezler, makaleler, dergiler ve web kaynaklarından oluşan bir “Elazığ İli Kaynakçası” (s.XXIII-XXVII) eklenmiştir. Giriş kısmının sonuna Elazığ ve yöresini gösteren üç adet harita konulmuş (s. XXVIII-XXIX) ayrıca çalışmada kullanılan transkripsiyon işaretleri (s. XXVI) gösterilmiştir.

Çalışmanın asıl kısmını oluşturan Sözlük (s. 1-234) kısmında A'dan Z'ye kadar Elazığ yöresinde yer alan kelimeler sıralanmıştır. Eserde, yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen kelimeler örnekleriyle birlikte alfabetik sıraya göre düzenlenmiş, madde başı olan kelimeler ve örnek metinler çevriyazı işaretleriyle yazılmıştır.

Sözlükte madde başı olarak yer alan kelimelerin öncelikle anlamı verilmiştir. Taranan eserlerden alınan kelimeler; önce kelimenin geçtiği cümle, sonra eserin kısaltması daha sonra da örneğin alındığı sayfa numarasıyla verilmiştir. Ayrıca madde başında bulunan kelimenin hemen yanında yay ayrıç içinde kelimenin veya deyim

---

Katkısı”, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10-12 Nisan 2006), **Bildiriler**, Erciyes Ün. Yay., Kayseri 2007, s. 3-14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

hangi dile/dillere ait olduğu da kısaltmasıyla verilmiştir. Mes. **çirtik:** (T.) Küçük, küçücük; **farş malamat etmek:** (Far. Ar. T.) Gizli yapılan bir işi açığa çıkarıp rezil etmek; **havlu:** (Yun.) Avlu, salon, giriş kapısından sonra girilen kapalı veya açık alan vb. Kökeni tespit edilemeyen kelimeler yay araçta içinde boş bırakılmıştır. Mes. **hayik:** ( ) Ham meyve; **şakuke:** ( ) Toparlık, toparlık bir cins armut, yabani armut vb.

Madde başında yer alan yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenmiş kelimeler anlamları verilir, alındığı eserler belirtildikten sonra birer cümle veya şiir (dörtlük, beyit) içinde gösterilmiştir. Bunu şu birkaç örnekte görmek mümkündür:

avcıl: (T.) İyi av avlayan hayvan (DS. 378)

bizim bu enük de anası kimin avcıl olacağ. (söz)

**

köpeğin *avcılı* sürer, yalanır;

kekliğin kanadı kara belenir

kaval kan ağlayıp sular bulanır,

türküler söylenir dertli, emrah'tan. (YF-34.15)

gıjagıj: (T.) Çok sıcak, çok hararetili (DBHS. 457)

güneşin en *gıjagıj* vahdı. (HA. 141)

- firdevs bacı, güvegiyi niye getirmiler? düğünün en *gıjagıj* vamdı. (KH. 18)

**

“ıçkınılı yumurta” mevsim yemeği

“dilim dolma”mızın şifa, sumağı

nimet olsun diye öküz emeği

gıjagıj günlerde bile gem sürdük. (YF-35.9)

şilope: (T.) Sulu kar (E. 45)

şilope yağı, korhman bu hemen erir. (söz)

“valla ankarada havalar eyi. ama az önce doğudan aradılar orada *şilopeli* yağımış.” (EF. 142)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Sözlükte 4067 madde başı kelime bulunmaktadır. Madde başı olan kelimelerin 294'ü başka kelimelerin farklı yazılışı durumunda olduğu için bk. kısaltmasıyla ilgili kelimeye gönderilmiştir. Bu durumda sözlükte madde başı kelime sayısı $4067-294 = 3773$ olmaktadır. 3773 kelimenin 869'u sadece Derleme Sözlüğünden alınmış olup diğerleri çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenmemiştir. Bu kelimeler için örnek cümle verilmemiştir. 2904 madde başı kelimenin 813'ü Derleme Sözlüğü'yle yazılı ve sözlü kaynaklardan, 2091'i ise Derleme Sözlüğü dışındaki yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Sözlükte yer alan 1368 kelime Derleme Sözlüğü'nde bulunmamaktadır.

Elazığ Yöresi Söz Varlığı adlı eserde yer alan 3773 kelimenin kökeni açısından dillere göre dağılımı şöyledir: Türkçe 2501, Arapça-Türkçe 104, Farsça-Türkçe 100, Arapça 276, Farsça 184, Diğer Diller (Yun., İsp., Erm. vd.) 223, Bilinmeyen 385. Buna göre Elazığ yöresi ağzının söz varlığının % 66'sı Türkçe kelimelerden ibarettir. Arapça-Türkçe 104 ve Farsça-Türkçe 100 kelimedeki Türkçe kelimeler de hesaba katıldığında bu oran % 70'leri bulmaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Buran ve Yrd. Doç. Dr. Nadir İlhan'ın hazırlamış olduğu "Elazığ Yöresi Söz Varlığı" adlı eser, Türkiye Türkçesi ağzları söz varlığının ortaya çıkarılması ve kaybolmaya yüz tutan pek çok kelimenin derlenerek bir araya getirilmesi bakımından oldukça önemli bir eserdir. Ayrıca bundan sonra hazırlanacak olan bu tür çalışmalar için örnek olabilecek niteliktedir. Yazarlarını bu eserden dolayı kutluyor ve bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyoruz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*